

Knapzak Praktijkgidsen

De Cirkel van Zorg voor intern begeleiders

©2015, *Eleonoor van Gerven, Almere*

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie), Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl.

NUR 100,190

ISBN 978-94-62542-82-2

Eerste druk 2015

Redactie: Marita Weener, www.redactiebureauamaritaweener.nl

Ontwerp en vormgeving: Sabrina Wakker, www.wakkerdesign.nl

Uitgever: Sabine Kokee, www.leuker.nu

Druk: Maak je eigen onderwijsboek, www.maakjeeigenonderwijsboek.nl

---

Knapzak Praktijkgidsen

De Cirkel van Zorg voor intern begeleiders

Eleonoor van Gerven

2015

leuker.nu
Leren om te leven. Kán. Vrij. Revolutie.nl

7	Hoofdstuk 1 Met een Knapzak op pad
10	1.1 Inleiding
14	1.2 Hulpbronnen
15	1.3 Hoe kun je het boek óók gebruiken?
17	Hoofdstuk 2 Werken met de Zorgpiramide
18	2.1 Inleiding
18	2.2 De intern begeleider als onderzoeker
26	2.3 De Zorgpiramide
26	2.3. ¹ Begaafde leerlingen zijn geen homogene groep
28	2.3. ² Niveaus van veranderingsgericht onderzoek
34	2.3. ³ Tijdsinvestering
37	Hoofdstuk 3 Onderzoeken volgens de Cirkel van Zorg
39	3.1 Een beeld van de situatie: wat valt op?
43	3.2 Weet je genoeg om te kunnen adviseren?
45	3.3 Jouw handelingsverlegenheid
45	3.4 Wat heb jij nodig om te kunnen adviseren?
46	3.4. ¹ Onderzoeksvragen op niveau 3
74	3.4. ² Toolkits die je kunt inzetten voor onderzoek op niveau 3
76	3.5 Je voert je onderzoek uit
80	3.6 Het interpreteren van de resultaten
80	3.6. ¹ De weergave van je resultaten
85	3.6. ² Het trekken van een conclusie

3.7	Adviseren	86
3.8	Handelen en plannen	87
3.9	Je evalueert de toegepaste interventies	90
Hoofdstuk 4 Tools		93
4.1	Analyseformulier casuïstiek	97
4.2	Drie soorten onderzoeksvragen	100
4.2. ¹	Exploratieve vragen	100
4.2. ²	Verklarende vragen	103
4.2. ³	Veranderingsgerichte vragen	106
4.3	Signaaltjes	110
4.3. ¹	Leereigenschappen	110
4.3. ²	Persoonlijkheidseigenschappen	112
4.3. ³	Motivatie	113
4.3. ⁴	Executieve vaardigheden	114
4.3. ⁵	Sociaal-emotioneel functioneren	117
4.3. ⁶	Faalangst	118
4.3. ⁷	Onderpresteren	119
Aan de slag		121
Over de auteur		123
Literatuur		124

Met een knapzak op pad

1

Het vak van leraar zou je kunnen vergelijken met dat van een ontdekkingsreiziger. Ontdekkingsreizen komen voort uit een gezonde nieuwsgierigheid. Je maakt ze omdat je graag wilt weten hoe het land achter de horizon eruitziet, maar je weet niet altijd wat je tegenkomt. Soms kun je vooraf een aardige inschatting maken, maar er blijft nog veel onbekends over. Als je weet wat je zult vinden, dan hoef je niet meer op reis te gaan. Met onderwijs en opvoeden is dat niet anders. Je hebt een doel voor ogen en je hebt een globaal beeld van hoe je dit doel zou kunnen bereiken. Maar je weet nooit precies wat je zult meemaken en waar de leerling uiteindelijk uitkomt. Soms kan dat je echt verrassen!

Ontdekkingsreizigers ontwikkelen een schat aan kennis. Ze worden vindingrijk terwijl ze bergen beklimmen en stormen weerstaan. Ze leren genieten van grote én kleine vooruitgang. Ze leren kansen zien waar ze deze vroeger voorbijliepen. Als je de begeleiding van elke leerling die je in je groep hebt, ziet als zo'n ontdekkingsreis, dan kun je nagaan hoeveel je weet en kunt als je veel van die reizen gemaakt hebt.

Nu gaat geen ontdekkingsreiziger onvoorbereid op pad. En ook de leraar onderneemt zijn reis bepakt en bezakt met alles waarvan hij denkt dat het nuttig is voor de reis die hij met zijn leerlingen maakt. Gedurende de loop van hun reizen verzamelen ontdekkingsreizigers veel nieuwigheden en 'gadgets' die op een zeker moment handig zouden kunnen zijn. Maar voorafgaand aan een nieuwe reis wegen ze altijd af wat ze wel of niet zullen meenemen. Wat hebben ze echt nodig? Wat draagt bij aan de kwaliteit van de reis? Wat vergroot de kans op het bereiken van het reisdoel? En als ze dat doel dan bereikt hebben, hoe documenteren ze hun ontdekkingen?

Eigenlijk doe je dit in het onderwijs ook. Je hebt een basisuitrusting, die komt altijd van pas voor de begeleiding van alle leerlingen. Vervolgens bedenk je wat je voor de reis met die éne leerling nu echt nodig hebt. En zo kunnen er verschillen ontstaan tussen de bepakking voor de ene en de andere reis.

Maar wat zou er nu gebeuren als je in plaats van verre reizen met zware bepakking, ook eens heel dichtbij een ontdekkingstochtje maakt, met niets anders dan een knapzak over je schouder? Waar zou je uitkomen? Wat zou je ontdekken? Wie zou je tegenkomen? Zou je dezelfde dingen ook door andere ogen kunnen zien?

Knapzakjes zijn kleine handzame praktijkgidsen over onderwijs aan begaafde leerlingen. Ze gaan uit van de praktijk van alledag. Ze gaan ervan uit dat leraren 'gewone' mensen zijn, met maar één paar handen, veel goede wil en het lef om het verschil te willen maken voor hun leerlingen. Ze laten je complexe zaken door andere ogen bekijken. Ze helpen je om met behulp van simpele gereedschappen onderwijs aan begaafde leerlingen naar een hoger plan te tillen.

1 Met een Knapzak op pad

1.1 Inleiding

Passend onderwijs bieden lukt alleen als je zicht hebt op de educatieve behoeften van de leerling. Als je inzicht hebt in wat de leerling weet en kan, kun je bepalen wat de leerling nog te leren heeft. Vervolgens kun je vaststellen welke leermiddelen en opdrachten dan passen bij de doelen en wat er nodig is om het onderwijskundig proces zo te organiseren, dat de leerling ook tot leren kan komen. Als je daar dan weer inzicht in hebt, kun je vaststellen in welke leeromgeving optimaal tegemoet gekomen kan worden aan die educatieve behoeften. Ten slotte bepaal je hoe na afronding van het leerproces het rendement zichtbaar gemaakt en gemeten kan worden.

Nu is het woord educatieve behoeften een breed begrip. Het overstijgt de behoefte aan op leerinhoud gerichte interventies. Er wordt veel gesproken over onderwijsbehoeften maar zodra het begaafde leerlingen betreft, lijkt het wel of we bij het woord onderwijsbehoeften alleen maar denken aan het leerstofaanbod. Kinderen zijn meer dan de optelsom van academische kennis en vaardigheden. Educatieve behoeften bestaan in feite uit de verzameling van alles wat leerlingen nodig hebben om tot leren te kunnen komen. Educatieve behoeften vertellen je iets over de leerling. Ze vertellen je iets over de leeromgeving waarin de leerling het beste gedijt. Educatieve behoeften vertellen je bovenal waar jouw rol als leerkracht begint én eindigt.

Het verkennen en herkennen van educatieve behoeften van begaafde leerlingen is een veel breder proces dan wat in het verleden het 'signaleren en diagnosticeren van begaafde leerlingen' werd genoemd (Van Gerven, 2013). Dat proces was vooral gericht op labelen van de leerling. Het was gericht op het herkennen van begaafdheid en bij voorkeur al 'aan de poort' (Drent & Van Gerven, 2012). Nu is het uiteraard heel handig als je al vroeg weet dat een leerling begaafd is, maar het is maar de vraag of je dan ook precies weet wat je kunt doen om die leerling zich te laten ontwikkelen. In de oude aanpak van signaleren en diagnosticeren stelde je vaak vast waar het 'misging' en welk 'label' er het beste paste bij dat probleem. Je zocht de oorzaak bij de leer-

ling en benoemde welke interventies die oorzaak zouden kunnen wegnemen of in elk geval de gevolgen ervan sterk zouden kunnen doen verminderen. Als we een complex voorbeeld sterk vereenvoudigen dan zou het er in het geval van begaafdheid zo uit kunnen zien:

De leerling is niet gemotiveerd voor zijn taak. Dat komt omdat hij begaafd is. Ik zorg dat de leerkracht hem leerstof geeft die ontwikkeld is voor begaafde leerlingen. De leerling wordt nu voldoende uitgedaagd en dus moet hij gemotiveerd zijn om deze leerstof zelfstandig te verwerken.

Maar in lang niet alle gevallen was die benadering effectief. Vaak bleek dat het antwoord op de oorzaak toch niet zo passend was als we hoopten. In die gevallen nam de motivatie van de leerling niet toe.

De huidige handelings- en oplossingsgerichte werkwijze is daarom niet gericht op het benoemen van oorzaken en labelen van een probleem, maar op het maken van een educatief profiel dat je helpt om tegemoet te komen aan wat de leerling nodig heeft (Van Meersbergen & De Vries, 2013). Met behulp van zo'n profiel kun je je een breed beeld van een begaafde leerling vormen. Het levert je een genuanceerde kijk op de leerling op. Als je dit beeld kunt overbrengen aan je collega die de leerling dagelijks in de groep heeft, dan kan deze haar handelen aanpassen op wat de leerling nodig heeft. Door bij het opstellen van het profiel vanuit de hele ecologie van de leerling naar de situatie te kijken, heb je meer kansen op succes als je interventies gaat plegen. Werken vanuit 'de ecologie van de leerling' betekent dat leerling, groep, leerkracht, materiële omstandigheden, ouders allemaal gezien worden als onderdeel van de structuur waarin de leerling functioneert. Het idee erachter is dat als jij wilt dat de leerling verandert, er in de ecologie van de leerling veranderingen zullen moeten plaatsvinden (Engeström, 2001; Van Mulligen, Gieles & Nieuwenbroek, 2004). Je richt je daarmee niet langer op de oorzaak van het probleem maar op de oplossing van de situatie. In het geval van het bovenstaande voorbeeld zou het dan zijn:

Met een Knapzak op pad

De leerling is niet gemotiveerd voor zijn taak. Ik onderzoek wat er nodig is om de leerling te motiveren. Ik kijk naar afstemming tussen de leerling, de leerstof, zijn leeromgeving en de begeleiding bij de verwerking van de stof. Ik ontdek dat de leerling gemotiveerd is als hij kan werken aan betekenisvolle taken in een sociale context waarin hij net als alle andere leerlingen door zijn leerkracht wordt begeleid. Ik bespreek met de leerkracht hoe zij tot deze afstemming kan komen.

Hoewel je hier wel meer onderzoekstijd nodig hebt om tot een goed advies aan de leerkracht te komen, is je winst dat de kans op een succesvolle interventie groter is.

In deze Knapzak Praktijkgids over de Cirkel van Zorg richten we ons op het educatief profileren op niveau 3 van de Zorgpiramide van Passend Onderwijs en 1-Zorgroute (Clijssen, Gijzen, De Lange & Spaans, 2007). Op dit derde niveau draait het steeds om de vraag 'hoe kan ik als intern begeleider of specialist begaafdheid, mijn collega ondersteunen bij het verzorgen van passend onderwijs aan begaafde leerlingen?' Dat is het niveau waar jij binnen een gewone schoolorganisatie direct mee te maken hebt. Met betrekking tot deze ondersteuning bespreken we hoe je samen met de leerkracht de educatieve behoeften van de begaafde leerling kunt verkennen. Dat doen we aan de hand van de stappen in de Cirkel van Zorg. Per stap lees je wat je kunt doen en welke instrumenten je kunt gebruiken om zicht te krijgen op wat de leerling nodig heeft.

Uitgangspunt is dat elk niveau in de Zorgpiramide een verdieping op de interventies van het voorgaande niveau verzorgt. De groep waarvoor je die verdieping nodig hebt om tot passend leerkrachtgedrag te komen wordt steeds kleiner. Een onderzoek op niveau 3 doe je daarom alleen naar de behoeften van die leerlingen waarvan duidelijk is dat onderzoek en/of interventies op niveau 2 onvoldoende tot een oplossing van de situatie hebben geleid of zouden kunnen leiden. Met andere woorden: als op voorhand al duidelijk is dat er sprake is van een complexe problematiek, begin je direct met onderzoek op niveau 3 en sla je een onderzoek / interveniëren op niveau 2 over. Hoe hoger je in de Zorgpiramide klimt, des te gedetailleerder

wordt het profiel dat er van de leerling ontstaat. Kenmerkend voor handelings- en oplossingsgericht werken is daarbij dat je niet méér onderzoekt dan je nodig hebt om tot handelen te kunnen komen.

Nu zijn er al veel boeken over handelings- en oplossingsgericht werken voor het primair onderwijs verschenen. Deze Knapzak onderscheidt zich van al deze publicaties omdat hij heel specifiek gericht is op het profileren van begaafde leerlingen.

We veronderstellen dat jij al bekend bent met het concept handelingsgericht werken en vanuit die visie het onderwijs vorm probeert te geven. De informatie in deze Knapzak richt zich daarom niet alleen op de procedure van het profileren, maar ook op het handelingsgerichte gebruik van de toolkits die speciaal voor het herkennen van begaafde leerlingen op de markt zijn. We maken steeds per stap zichtbaar wat je moet doen, welke aspecten van begaafdheid hier een rol kunnen spelen en van welke 'gereedschappen' uit de verschillende toolkits je daarbij gebruik kunt maken. Wanneer voor bepaalde onderdelen geen of ontoereikende instrumenten beschikbaar zijn, krijg je suggesties hoe je dan op een andere manier de informatie kunt verzamelen. In de manier waarop we

